

Adrian Habura

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-6451-7290

Carl Humphries, *Radical Historicality. Perspectives from the Later Wittgenstein*, Ignatianum, Kraków 2020, ss. 218

W roku 2020 nakładem Ignatianum University Press w Krakowie została wydana książka pt. *Radical Historicality. Perspectives from the Later Wittgenstein*. Jej autor, Carl Humphries, to mieszkający i pracujący w Polsce angielski uczony, który swoje studia filozoficzne ukończył na Cambridge University, a następnie doktoryzował się na uniwersytecie w Southampton. W 2006 roku obronił rozprawę doktorską pt. *Musical Expression and Performance*, której promotorem był Aaron Ridley specjalizujący się naukowo w zagadnieniach estetyki, filozofii muzyki i filozofii Nietzschego. Obecnie Humphries jest pracownikiem naukowym Instytutu Filozofii Akademii Ignatianum.

W swojej najnowszej książce podejmuje on zagadnienie „radykalnej historyczności”, w głównej mierze opierając swoje rozważania na późnej filozofii Ludwika Wittgensteina. Materiał, a jednocześnie motywację do podjęcia zaprezentowanych w książce rozważań wydają się stanowić kwestie wpisujące się w filozofię języka, które jednocześnie ze względu na swoją naturę zostały powiązane z zagadnieniami społecznymi, etycznymi, politycznymi. Ważna jest także postawa autora, w założeniu otwarta lub inaczej – nieradykalna. Pierwsze zdania z ostatniej części pt. *Concluding Statment* zdają się prezentować właśnie istotę przyjętej perspektywy:

Celem mojej książki było zbadanie, na względnie otwartej drodze [rozważań], szeregu nakładających się na siebie i luźno ze sobą powiązanych dróg myśli połączonych z zagadnieniem radykalnej historyczności, w kontekście filozofii zachodniej w ogóle oraz relacji do późnego Wittgensteina w szczególności. Nastawienie to odzwierciedla przeświadczenie autora, że wszelkie elementy systematyczności prezentowane przez tych, którzy sądzą, że coś w filozofii odkryli, nie powinny być automatycznie traktowane jako przybliżające lub oddalające właściwy i adekwatny, inkluzywny, zestaw spostrzeżeń dotyczący sposobu, jak się rzeczy mają¹.

¹ C. Humphries, *Radical Historicality. Perspectives from the Latter Wittgenstein*, Wydawnictwo Ignatianum, Kraków 2020, s. 201. Fragment w języku angielskim: „My aim in this book has been to explore, in a relatively open-ended way, a number of overlapping and loosely related strands of thinking connected with issue of radical historicality as it arises in the context of Western philosophy generally, and in relation to the later Wittgenstein in particular. This approach reflects the author's conviction that any elements of systematicity exhibited by what one thinks one has uncovered in philosophy should not be automatically regarded as leading one closer to, or futher away from, a proper and adequately inclusive set of insights into how things really are”.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, do jakiej szkoły filozoficznej należałoby zaliczyć autora recenzowanej książki. Choć można byłoby pokusić się o wpisanie jego perspektywy w jedną z tych, jakie można odnaleźć w filozofii europejskiej XX wieku, to wydaje się jednak, że jego postawa filozoficzna w większym stopniu wynika z indywidualnych dociekań, dyskusji z uczonymi, niż z przyjęcia ugruntowanych w jakiejś tradycji filozoficznej norm metodologicznych. Na początku swojej książki Humphries określa przyjętą przez siebie perspektywę badawczą, zgodnie z którą podjął on „problem radykalnej historyczności z perspektywy *nie-spekulatywnej i nie-dogmatycznej* [the problem of radical historicity from *non-speculative and non-dogmatic perspective*]”². Wydaje się, że owa radykalna historyczność to według Humphriesa koncepcja, która zakłada fundamentalne znaczenie historycznych sposobów rozumienia rzeczywistości oraz ich niezależność od bardziej fundamentalnych i niehistorycznych perspektyw lub kontekstów. Ukazanie problemów związanych z tą koncepcją jest naczelnym celem pracy Humphriesa. Ze względu na podjętą w książce problematykę i przyjętą w niej perspektywę badawczą zdaje się, że wskazanie kierunków filozoficznych i filozofów zajmujących lub inspirujących Humphriesa na przestrzeni lat powinno wystarczająco przybliżyć jego postać czytelnikom.

Wyróżnione miejsce wśród myślicieli mających wyraźny wpływ na drogi refleksji Humphriesa zajmuje Ludwig Wittgenstein. To właśnie od Wittgensteina przyjął on perspektywę spojrzenia na problematykę podjętą w tej książce. Twórczość tego austriackiego filozofa jest bez wątpienia głównym źródłem odniesień w recenzowanym dziele, jego rozważania – przede wszystkim późne – zostały oryginalnie i twórczo przeanalizowane oraz zreinterpretowane przez Humphriesa. Należy zwrócić uwagę, że wykorzystuje on nie tylko jego najbardziej znane dzieła, jak np. *Dociekania filozoficzne*, ale uwzględnia także jego dzienniki *Denkbewegungen. Tagebücher 1930-1932/1936-1937* lub inne zapiski jego rozważań, jak np. *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Twórcze wykorzystanie tych tekstów z pewnością zasługuje na uwagę badaczy zajmujących się filozofią Wittgensteina.

Na liście zainteresowań badawczych Humphriesa, obok autora *Traktatu logiczno-filozoficznego*, wymieniono jeszcze jedną postać – Hermana Schmalenbacha, mało znanego w Polsce niemieckiego uczonego zajmującego się zagadnieniami filozofii społecznej. Spośród problemów i dziedzin filozofii, które podejmuje Humphries, należy przywołać te, które są ważne dla przedstawianego tu dzieła: czasowość, czasowe uwarunkowania, ontologiczność i ontologizm, historyczność i historycyzm, filozofia społeczna, filozofia działania, filozofia normatywności, filozofia muzyki i sztuki.

Kwestie dotyczące treści książki, jej problematyki i struktury, powiązania z wcześniejszymi publikacjami, rolę twórczości Wittgensteina, sposób jej ujęcia oraz inne,

² *Ibidem*, s. 8.

podobne wątki, Humphries rozwija w przedmowie, a w pewnym stopniu także w rozdziale pierwszym. W tej części pracy czytelnik zostaje zaznajomiony z metodologią autora, motywacjami, ważnymi pojęciami, interpretacjami czy koncepcjami, co przy dalszej lekturze ułatwia zrozumienie ich roli w całości dzieła.

Pierwszy rozdział ma za zadanie zarysować tło społeczno-kulturowe dla dalszych rozważań, powiązać je z obecną sytuacją społeczno-polityczną. Takie postawienie sprawy wydaje się pożyteczne, pozwala bowiem lepiej zrozumieć kontekst dociekań autora, a w pewnym sensie też motywacje. Problemy poruszane przez Humphriesa nie zostały więc podjęte tylko na podstawie kultury klasycznej, jej historii, klasyków, jak np. Homer – a więc w oderwaniu od realiów ludzi niezajmujących się zawodowo lub amatorsko filozofią czy innymi naukami – a wręcz odwrotnie, zagadnienia te ujęto przede wszystkim w zestawieniu z polityką, populizmem czy globalizmem. Humphries nadał tym samym swojej książce uniwersalny charakter, powiązując swoje filozoficzne dociekania tak z tradycją judeo-chrześcijańską czy grecko-rzymską, jak i z obecną, można rzec, potoczną rzeczywistością. Przykładem aktualności uwzględnionego materiału może być fakt, że na końcu rozdziału pierwszego została wspomniana choroba COVID-19, a więc temat, który od ponad roku jest praktycznie wszechobecny w debacie publicznej, mediach, a także w życiu codziennym w skali lokalnej i globalnej. W związku z aktualnością podjętej problematyki można uznać, że lektura książki ma ten praktyczny walor, że oferuje świeże, oryginalne spojrzenie na aktualne problemy społeczno-polityczne, dotyczące komunikacji, mediów, kultury czy polityki, jednocześnie powiązując ową perspektywę z myślą Wittgensteina.

Kolejne rozdziały stanowią już, można tak to ująć, właściwą część książki. Wprowadzenie do rozdziału drugiego zostało poświęcone historycyzmowi, a dwie pozostałe części historycznym sposobom myślenia występującym w filozofii zachodnioeuropejskiej. Związany z nimi błąd, który Humphries określił „alternatywizmem nomologicznym”, jest tematem głównym rozdziału. Poglądem leżącym u podstaw tego błędu, według Humphriesa, wydaje się przeświadczenie, że ahistoryczne ujęcie „radikalnej historyczności” rozwiązuje związane z nią problemy teoretyczne. Filozoficzny materiał do swoich analiz Humphries czerpie z dwóch europejskich tradycji, tzn. filozofii kontynentalnej oraz analitycznej. Spośród filozofów należących do pierwszej grupy uwzględni zostali egzystencjaliści, Kant, Hegel, Marks, a przede wszystkim Walter Benjamin. W drugiej ze wspomnianych tradycji filozoficznych – odwołując się w głównej mierze do Michaela Ravena i jego analiz pojęcia „ground” – Humphries również zauważył ową błędną tendencję, wskazał na istotną rolę kontekstu ontologicznego i historycznego w rozważaniach filozofów analitycznych, co może warunkować potencjalnie dogmatyczny kierunek, wpływać na formę rozumienia, nadając jej konkretny czasowy charakter. W istocie rzeczy rozdział ten skupia się na pojmowaniu świata i człowieka, na

metodach filozoficznych znanych w kulturze europejskiej, co miało na celu ukazać błędne zdaniem autora kierunki myślenia historycznego w filozofii współczesnej.

Trzeci rozdział, jak i każdy następny, obraca się natomiast wokół twórczości Wittgensteina i jako pierwszy został poświęcony wprost jego rozważaniom, pełni on więc w pewnym sensie rolę wprowadzenia do dalszej części książki. Humphries ponownie wydzielił trzy podrozdziały, z których pierwszy, najkrótszy, wprowadza do zagadnienia, drugi ogniskuje się na kwestii historyczno-kulturowej perspektywy Wittgensteina – sformułowanej na podstawie *Culture and Value*, *Lectures and Conversations on Aesthetics*, *Psychology and Religious Belief*, a także *Remarks on Frazer's Golden Bough* – natomiast trzeci został poświęcony zagadnieniu czasowości. W ramach charakterystyki uwag Wittgensteina na temat kultury, w drugim podrozdziale, wydzielone zostały interpretacje „miękką” oraz „twardą”, które następnie zostały rozróżnione na tle wittgensteinowskiej krytyki poglądów Jamesa Georga Frazera. Trzeci podrozdział został z kolei poświęcony analizie dzienników napisanych przez Wittgensteina w latach trzydziestych. To w nich Humphries odnajduje problematykę czasowości wśród autorefleksji Wittgensteina dotyczących np. jego motywacji, wątków osobistych; znajduje on związki z refleksją filozoficzną, a przede wszystkim powiązanie kwestii sensu i wartości z życiem. W związku z tym pojawia się także wątek etyczny w twórczości Wittgensteina, a w konsekwencji charakterystyka jego postawy moralnej oraz poglądów dotyczących człowieczeństwa, natury języka. Ogólnie rzecz biorąc, rozdział ten prezentuje przede wszystkim zaangażowanie Wittgensteina – osobiste, kulturowe, filozoficzne – w kwestie związane z historycznym usytuowaniem (*historical situatedness*). Owe rozważania są przygotowaniem do podjętych w kolejnych rozdziałach analiz późnej filozofii austriackiego myśliciela, a w zasadzie jej trzech linii interpretacyjnych: 1) ortodoksyjnej (tradycyjnej) – *orthodox*, 2) Nowego-Wittgensteina – *New-Wittgenstein*, 3) metody objaśniającej – *elucidatory method*.

Czwarty rozdział rozpoczyna się od części poświęconej jednemu z najważniejszych dzieł Wittgensteina, tzn. *Dociekaniom filozoficznym*, zresztą cały czwarty rozdział koncentruje się na wnioskach wynikających ze wspomnianej interpretacji tradycyjnej, na zagadnieniach języka i funkcjonowania człowieka. W związku z tym, jak uznaje Humphries, minimalnie dogmatyczne odczytanie późnego Wittgensteina zgodne z terminami ortodoksyjnej, tradycyjnej interpretacji jego twórczości, prowadzi do stwierdzenia kluczowego znaczenia pojęć „form(y) życia” (*form(s) of life*) i „pewności podstawowej” (*bedrock certainty*) wobec kwestii czasowości czy historycznego usytuowania. Pierwszy podrozdział został więc poświęcony rozważaniom zawartym w *Dociekaniach filozoficznych*, następny, uwzględniający późno zebrane teksty pt. *On Certainty*, uzupełnia poczynione w nim uwagi o diachroniczne rozważania Wittgensteina na temat struktury ludzkiego zaangażowania w kontekście języka czy rozumienia jako

takiego, skupiając się na zagadnieniu pewności i jej podstaw. Jak zaznaczył autor, jego celem nie jest egzegeza Wittgensteina, a wykorzystanie jego rozważań we własnych dociekaniach. W ostatniej, trzeciej części tego rozdziału podjęty został natomiast problem diachronicznej modalności u Georga Henrika von Wrighta, w kontekście twierdzeń podstawowych związanych z historycznie usytuowanymi formami życia. Humphries wplata jego model diachroniczny w swoje rozważania na temat radykalnie historycznego zaangażowania. Miało to na celu uzupełnienie perspektywy wittgensteinowskiej; choć jak stwierdził Humphries w ostatnim akapicie podrozdziału, potrzebne jest coś więcej niż model von Wrighta.

W rozdziale piątym Humphries przystępuje do rozważań nad kolejną interpretacją twórczości Wittgensteina, a mianowicie tzw. Nowego Wittgensteina, która została zestawiona z wczesną twórczością austriackiego filozofa. W związku z tym zwrócił on uwagę na to, że dzieła Wittgensteina nieinterpretowane w kategoriach ortodoksyjnych mogą przekazywać kwestie ważne z perspektywy problematyki etycznej. Owe zmiękczenie interpretacji wydaje się kluczowe z punktu widzenia tematu podjętego w rozdziale, pozwala bowiem przyjąć postawę otwartą na specyfikę zagadnień moralnych, zagmatwanych, wymykających się rygorowi tradycyjnej interpretacji. Warto zaznaczyć, że podobne podejście pojawiło się już wśród badaczy Wittgensteina. Powołując się na jednego z nich, Silvera Bronzo, Humphries podkreślił istotną rolę takiego ujęcia, zgodnie z którym filozofia nie jest traktowana jedynie jako teoretyczna doktryna, ale jest także działaniem terapeutycznym, warunkującym postawę wartościującą wobec samego siebie, innych, a także rzeczywistości w ogóle. Ważną rolę pełni w tym względzie odpowiedzialność oraz aletyczne i deontyczne formy zaangażowania. Podobnie jak poprzednią interpretację, tak i „Nowego Wittgensteina” Humphries odczytuje, można tak to ująć, na minimalnym poziomie dogmatyczności, uniezależnia ją od radykalnego wartościowania, odnosząc się do terapeutycznego procesu wyjaśniania. Owa problematyka o charakterze etycznym została jeszcze rozwinięta w drugim z podrozdziałów, a kluczową sprawą wydaje się powiązanie postawy etycznej, a więc również i odpowiedzialności, z pewnością podstawową. Dopiero w perspektywie rozważań z kolejnego rozdziału kwestie te, jak i podjęte we wcześniejszych rozdziałach, zostają dopełnione i niejako podsumowane.

Ostatni rozdział, szósty, dotyczy wniosków płynących z metody wyjaśniającej (*elucidatory method*), a więc z trzeciej podjętej w książce interpretacji późnego Wittgensteina. Podobnie jak rozdział piąty został on podzielony na dwie części. Pierwsza dotyczy samej metody, a właściwe jej interpretacji, natomiast druga zestawia myśl Wittgensteina z metafizycznym realizmem. Na początku rozdziału ma więc miejsce przedstawienie metody objaśniającej, zestawienie jest z poprzednimi dwoma scharakteryzowanymi interpretacjami, a także zróżnicowanie jej samej. Humphries,

charakteryzując ową metodę objaśniającą, uwzględniając jej różne ujęcia, wskazał na jej słabe punkty, zalety i wady. Ważną uwagę, ze względu na całość dzieła, jest wskazanie na nie-systematyczność wittgensteinowskiej filozofii, jak bowiem twierdzi Humphries, za Marie McGinn, przekonanie o takiej systematyczności nie jest właściwe. Twierdzenie to jest o tyle kluczowe, że wydaje się zasadnicze dla jego poglądu na twórczość Wittgensteina, jak również dla jego własnej perspektywy przyjętej w książce. Humphries zwrócił także uwagę na kwestię motywacji w metodzie objaśniającej, uznając to za główny problem, który jednak podejmuje bardziej szczegółowo w następnym podrozdziale – kładąc nacisk na relację między ludzkim myśleniem a światem, nie na egzegezę filozofii Wittgensteina – w którym perspektywa wittgensteinowska została odniesiona do realizmu metafizycznego i analogicznie do radykalnie historycznego punktu widzenia. Trudno nie ulec wrażeniu, że ta ostatnia część szóstego rozdziału jest kulminacją rozważań zawartych w książce. Humphries rozpoczyna od przedstawienia realizmu metafizycznego w kontekście rozważań Wittgensteina, tzn. jego stanowiska wobec tego poglądu, wyjaśnia, jak austriacki filozof rozumiał określenie „metafizyczny”. Wskazuje także na istotną paralelę pomiędzy samokrytyką u późnego Wittgensteina a polemiką zwolenników jego późnej filozofii i realistów metafizycznych dotyczącą dogmatyzmu. Po analizie zagadnienia, ponownym zwróceniu uwagi na linie interpretacyjne, zestawieniu ich w perspektywie treści tego rozdziału, po odniesieniach do rezultatów prac innych badaczy, analizie poszczególnych odmian realizmu metafizycznego, twierdzeń jego obrońców, a także sformułowaniu własnych przemyśleń na ten temat, na końcu tego podrozdziału Humphries stwierdził, że postrzeganie historii, a przede wszystkim faktów historycznych, zasadniczo kształtuje nasze postrzeganie w ogóle, rolę i znaczenie obecnych faktów, w związku z czym podkreśla, iż cecha obserwowana w rzeczywistości nie może być w pełni przyznana żadnemu z etapów historycznej zmiany. Zakładając poprawność swojej myśli, uznaje, że stosując wittgensteinowską metodą objaśniającą, z anty-dogmatycznych pobudek, należy pamiętać, aby posługiwać się kategoriami możliwie neutralnymi wobec historycznego zaangażowania i kontekstowości.

Wydaje się, że tu właśnie można umiejscowić główną oś problemową, tzn. między otwartą drogą dociekań, postawą nie-spekulatywną i nie-dogmatyczną, krytyką radykalnie historycznego spojrzenia na rzeczywistość a metafizycznym realizmem, którego specyfika bardziej skłania do przyznania mu cechy jak „dogmatyczny” itp., a także ułatwia ukorzenienie się w umysłowości m.in. radykalnie historycznej postawy. Na końcu książki znajduje się jeszcze dodatek analityczny (*Analytical Appendix*), w którym Humphries rozwija swoją perspektywę w nieco innym kontekście, uzupełnia wcześniejsze rozważania, oraz stanowisko końcowe (*Concluding Statement*), gdzie podsumowane zostały poszczególne rozdziały, problematyka poruszona w książce, a w ostatnich akapitach Humphries wprost określił swoje motywacje podjęcia tema-

tu książki. Ostatnie strony zawierają też bibliografię oraz indeks nazwisk – niestety, brak indeksu rzeczowego, który z pewnością wspomógłby korzystanie z tego źródła w celach naukowych.

Podsumowując, istotne jest, aby traktować recenzowane dzieło jako propozycję perspektywy, zgodnie z intencją autora. Humphries oferuje czytelnikowi filozoficznie opracowany przez siebie punkt widzenia obecnej rzeczywistości, kultury, w kontraście do radykalnie historycznej perspektywy, która, można tak to ująć, nadto uczasowiona prowadzić może do błędnych i jałowych przewidywań przyszłości lub interpretacji stanu obecnego, wynikających z przyjętych założeń. Humphries proponuje więc w recenzowanym dziele alternatywę dla tego sposobu widzenia rzeczywistości. Jednocześnie jego autorskie dociekania w tym dziele są zespolone z rozważaniami nad filozofią Wittgensteina czy innych myślicieli, jak również jego własnym usytuowaniem w historycznej teraźniejszości. Z perspektywą proponowaną przez Humphriesa można jak najbardziej polemizować, jednakże trzeba przyznać, że jako taka jest dobrze opracowana, a z pewnością należy uznać ją za godną uwagi.